

колісниці, крилаті Слави і Перемоги, орли, трофеї, лікторські пучки, лаврові вінки і пальмові гілки, гірлянди, факели, левові маски [2, с. 146]

Серед архітектурного металу палаців другого класицизму ампіровий не виділений.

Отже, зміна суспільно-політичної ситуації в “епoxy Просвітництва” призводила до зміни стилів і формування певних властивостей архітектури палаців. Тенденції, властиві палацовій архітектурі кожного з окреслених періодів, проявились у художньому металі: його розміщенні в ансамблі, архітектурно-композиційному вирішенні, структурних елементах.

1. Попович М. *Нариси історії культури України*. – К.: АртЕк, 2001. 2. Иконников А.В. *Историзм в архитектуре*. – М.: Стройиздат, 1997. 3. Neumann J. *Das Böhmisches Barock*. – Praha: Odeon, 1970. 4. Gurlitt C. *Geschichte des Barockstiles und des Rococo in Deutschland*. – Stuttgart: Verlag von Ebner & Seubert, 1889. 5. Koula J.E. *Metamorfózy kovu. Staré bratislavské kované mreže*. – Bratislava: Pallas, 1976. 6. *Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / АН СССР. Издательство литературы по строительству*. – М., 1969. – Т. 7: *Западная Европа и Латинская Америка XVII – II пол. XIX вв.* 7. Семерак Г., Богман К. *Художественнаяковка и слесарное искусство*. – М.: Машиностроение, 1982. 8. Hinz S. *Wnetrza mieszkalne i meble. Od starożytnosci po współczesność*. – Warszawa: Arkady, Berlin: Henschelverlag, 1980. 9. Nalecz-Dobrowolski M. *Style Ludwików XVII i XVIII w.* – Warszawa: Nakładem Trzaski, Everta i Michalskiego, 1924. 10. Tatarkiewicz W. *Lazienki Warszawskie*. – Warszawa: Arkady, 1968. 11. Aftanazy R. *Materialy do dziejów rezydencji: XI t. / PAN. Instytut sztuki*. – Warszawa, 1988. – Т. VA. – *Dawne województwo Wołyńskie*. 12. Aftanazy R. *Materialy do dziejów rezydencji: XI t. / PAN. Instytut sztuki*. – Warszawa, 1990. – Т. VIIA. – *Dawne województwo Ruskie: ziemia Halicka, ziemia Lwowska*. 13. Aftanazy R. *Materialy do dziejów rezydencji: XI t. / PAN. Instytut sztuki*. – Warszawa, 1991. – Т. IXA. – *Dawne województwo Podolskie*.

УДК 72.03+04(477)+72.014+7.035(73)4

О.Б. Білінська

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та основ архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОРДЕРНИХ ЧЛЕНУВАНЬ У ПОРТАЛАХ СПОРУД ЛЬВОВА кін.ХVI–ХVII ст.

© Білінська О.Б., 2004

Виявлено особливості застосування ордерів (тосканського, доричного, іонічного, коринфського) у порталах Львова XVI–XVII ст.

До сьогодні питання застосування ордерів в архітектурі Львова кін. XVI–XVII ст. не досліджене. Для визначення особливостей застосування ордерів у житлових та сакральних спорудах Львова XVI–XVII ст. розглянуто застосування ордерів в обрамленнях входів (зразки аркових порталів, оформлених повним або ж неповним ордером (з колонами, пілястрами, завершені антаблементом або фронтоном). Під час вивчення ордерних членувань порталів основну увагу приділено аналізу загальних пропорцій, профілювань та окремих частин ордерів, їх вертикальних елементів, баз, колон, пілястр, капітелей, п’єдесталів, антаблементів (архітравів, фризів, карнизів).

У результаті аналізу історико-архітектурних джерел виокремлено існуючий матеріал про споруди, деталі яких (портали) містять ордерні елементи (розглянуто найбільш важливі з точки зору застосування ордерів ренесансні портали). Використано розрізнені поодинокі відомості про час спорудження, авторів будівель та фактичний матеріал: архітектурні, схематичні обміри, рисунки. Залучено рисунки [1] та креслення [2] порталів із застосуванням ордерних елементів. Автором доповнено перелік порталів обмірами не досліджуваних раніше фрагментів споруд.

Розглянуто портали фасадів та інтер'єрів будівель Львова: портали чотирнадцяти житлових будинків [3] (вул. Вірменська, 20, вул. Вірменська, 30, вул. І. Федорова, 10, пл. Ринок, 9, пл. Ринок, 2 (два портали), пл. Ринок, 6 [4], пл. Ринок, 4, пл. Ринок, 28 (фасад) [5], пл. Ринок, 28 (інтер'єр) [6], вул. Руська, 10 [7], пл. Ринок, 6), зокрема, двох неіснуючих будинків (будинок Ст. Шольца [8] з вул. Друкарської [9] та будинок Піноцего з вул. Вірменської) [10], а також портали двох сакральних споруд (каплиці Трьох Святителів та монастиря бенедиктинок) та порталу однієї будівлі оборонного характеру (Королівського арсеналу) [11].

Закономірності та особливості застосування ордерів у ренесансних порталах Львова. Зазначаючи важливість та переважаючі ознаки класичних ордерів, найбільш вагомими властивостями для порівняння вважаємо їх пропорції та профілювання. У дослідженні акцент ставиться на пропорції ордерних елементів (п'єдесталів, колон, антаблементів) та їх дрібніших складових. Приналежність до того чи іншого ордеру визначається також за допомогою "профілювань", де до уваги беруться головні, а не другорядні архітектурні об'єкти. Отже, проаналізовано елементи порталів Львова XVI–XVII ст. щодо застосування архітектурних ордерів: тосканського, доричного, іонічного, коринфського та композитного.

Ордерні членування. При аналізі співвідношень ордерних членувань порталів **по вертикалі** виявлено, що класичні пропорції ордеру застосовано лише у порталі тильного фасаду палацу Корнякта. Тут висота п'єдесталу дорівнює третій частині загальної висоти, а висота антаблементу – четвертій частині. При загальній висоті в 19 частин висоті колони відповідають 12 частин. Досить близькі за пропорціями до класичних ордерні елементи порталів будинку на пл. Ринок, 28; неіснуючого будинку Піноцего та каплиці Трьох Святителів. Антаблемент надто розвинутий, а п'єдестали занижені у порталах будинків на вул. Вірменській, 20; пл. Ринок, 9, 6 (галереї); монастирі бенедиктинок та Королівському арсеналі. Висота колони перевищена за рахунок заниження висоти п'єдесталу у порталах неіснуючого будинку С. Шольца на вул. Вірменській; вул. Руській, 10; пл. Ринок, 4. Висота п'єдесталу перевищена за рахунок висоти колони у порталах будинків на вул. Вірменській, 30; пл. Ринок, 2, 6.

Тосканський ордер. Порталам з колонами (фасад палацу Корнякта від вул. Федорова (за серліанським зразком) та сінях монастиря бенедиктинок) притаманне тосканське профілювання. В обох порталах колони занадто стрункі. Особливістю також є те, що у порталі монастиря бенедиктинок гладкі колони підтримують фриз, замість архітрава (профілюваний наличник прорізу зміщений донизу). Тут також некоректно застосовано аттичну базу до тосканського ордеру (цьому порталу властиві риси як тосканського, так і доричного ордеру).

Портали тосканського ордеру з пілястрами (фасади будинків на вул. Вірменській, 30; пл. Ринок, 2 (боковий) та Королівського арсеналу). Пропорції пілястр порталу будинку Бандіnellі (за серліанським взірником) близькі до іонічних, а у двох інших порталах цілком відповідні для тосканського ордеру (пілястри висотою 6 діаметрів). У порталі будівлі Королівського арсеналу відсутні бази, а рустовані колони, оперті безпосередньо на спрощений п'єдестал, підтримують антаблемент із фризом доричного ордеру. Портал будинку Бандіnellі вирізняється застосуванням зубців у карнизі та пропорціями, властивими іонічному ордеру.

Доричний ордер. Портали доричного ордеру з колонами (фасади будинків на пл. Ринок, 2, 28, 9; вул. Руській, 10). Перші два портали з близькими до доричних пропорціями колон, але зміненим профілюванням: іонічним поділом архітрава, орнаментом у фризі, зміненим профілюванням бази й карниза п'єдесталів та застосуванням аканту в капітелі. У порталі будинку на пл. Ринок, 9 приземкуваті гладкі колони на спрощених п'єдесталах, як в тосканському ордері, завершені капітеллю з акантом, як в композитному ордері (правдоподібно, фриз раніше складав метопи з тригліфами). Надзвичайно стрункі як для доричного ордеру колони (висотою 11 діаметрів) оперті на спрощені п'єдестали у порталі світлиці будинку на вул. Руській, 10, де також відсутній архітрав.

Портали з пілястрами (фасади на пл. Ринок, 4 та будинку Піноцего) відповідають пропорціям доричного ордеру. Однак у порталі Чорної кам'яниці пілястри, влаштовані на спрощених п'єдесталах, підтримують архітрав та декорований фриз, як в іонічному ордері.

Іонічний ордер. Портали іонічного ордера (фасади на вул. Вірменській, 20; пл. Ринок, 28 (інтер'єр); та пл. Ринок, 6 (галерея)) характеризуються спільною рисою: розвинута шийка іонічної капітелі. Пропорції колон порталу будинку на пл. Ринок, 28 занадто стрункі (висотою 13 діаметрів), в інших двох порталах – занижені (висотою 7 діаметрів). Портал галереї палацу Корнякта (за серліанським взірником) вирізняється рустованими колонами на спрощених п'єдесталах та антаблементом із карнизом без зубців. У порталі будинку на вул. Вірменській, 20 карниз також без модульйонів і зубців, спрощені п'єдестали і певна “видозміна” іонічної капітелі: ряд поясків під валами волют. На відміну від двох попередніх, портал інтер'єру на пл. Ринок, 28 у карнизі містить розети.

Коринфський ордер. Портали коринфського ордера з колонами (фасади на пл. Ринок, 6 та каплиці Трьох Святителів) об'єднує характер капітелей. У порталі палацу Корнякта приземкуваті гладкі колони на п'єдесталах зі зміненим профілюванням скоріше нагадують тосканські. У порталі каплиці Трьох Святителів досить стрункі навіть для коринфського ордера пропорції колон; у карнизі і навіть в архітраві використано зубці. Портал з пілястрами коринфського ордера розібраного будинку С. Шольца особливо не вирізняється своїми пропорціями й профілюванням.

Композитний ордер. Композитний ордер за профілюванням, а не за пропорціями не знайшов свого застосування серед групи порталів, що розглядається.

Отже, портали Львова XVI–XVII ст. тосканського ордера з гладкими колонами чи рустованими пілястрами з відповідними базами на спрощених п'єдесталах завершені антаблементами (фронтами) із гладкими фризами. Портали доричного ордера з канелюрованими, гладкими чи орнаментованими колонами, аттичними базами, спрощеними чи почленованими п'єдесталами, капітелями з йоніками (можливий акант у шийці), фризами з тригліфами або декорованими фризами, завершеннями у вигляді антаблементів чи фронтонів. У порталах доричного ордера з пілястрами багатство форми компенсоване рельєфними орнаментальними композиціями, рустом, розетами. У порталах іонічного ордера у канелюрованих колонах капітелі іонічного ордера з розвиненими шийками, аттичними базами на п'єдесталах, із детально почленованим архітравом, гладким чи декорованим фризом. Для порталів коринфського ордера характерні гладкі чи орнаментовані колони на детально опрацьованих профілюваннях частин п'єдесталів, колони з аттичними базами, коринфськими капітелями та антаблементом, який складає профільований архітрав із зубцями (!), орнаментований фриз і декорований карниз.

Важливим є також застосування профілювань в ордерних деталях порталів Львова XVI–XVII ст. Тому необхідно розглянути також бази, вертикальні елементи (колони, пілястри), капітелі, п'єдестали, антаблементи (архітрави, фризи, карнизи).

Вертикальні ордерні елементи порталів (у більшості випадків з ентазисом і потоншенням догори) виконані у вигляді тричвертних, напівкруглих колонок чи плоских пілястр, які почленовано по вертикалі, завершено антаблементом, часто розкрепованим, застосовано класичні профілі. Верхня третина колон переважно канельована, а нижня – оздоблена квітковими розетами, лускою, рослинним чи окутгєвим декором. Канелюри на третину висоти заповнені валиком. Вертикальні елементи порталів – пілястри – виконано також за допомогою грецького, діамантового русту або частково рустованими.

Виступ колон у плані та пропорції вертикальних елементів ордера визначені відносно величини діаметра їх нижньої основи. Вертикальні елементи (колони) виконано з пропорціями висотою від 6 до 8, рідше – від 10 до 13 діаметрів колон. Пілястри стрункіших пропорцій – висотою від 9 до 10 ширин нижньої основи пілястри. Колони з круглим перерізом виконано окремо стоячими лише в одному випадку (у порталі палацу Корнякта від вул. Федорова). Але найчастіше вони виступають на 1/2, 3/5, 2/3, 9/10 частин діаметра колон. Пілястри виступають на неоднакову (руст, розети тощо) глибину (1/8–1/4 ширини пілястри).

Бази колон використано доричного ордера, частіше – аттичні, оперті на спрощені п'єдестали (без поділу п'єдесталу на базу, тіло, карниз). Дорична база (плінт, вал) використана у порталах на вул. Вірменській, 30; вул. Ів.Федорова, 10; пл. Ринок, 4, 2 (боковий); пл. Ринок, 6 (галереї); та неіснуючому будинку Пінощого. Аттичне профілювання (плінт, вал, скоція з полицками, вал) баз знаходимо у порталах на пл. Ринок, 9, 6, 28, 2 (обидва портали); вул. Руській, 10; монастирі

бenedиктинок; каплиці Трьох Святителів. Бази у рустованих пілястрах порталу Королівського арсеналу відсутні й замінені високим “цоколем-п'єдесталом”. Два приклади застосування “своєрідних” профілів баз порталів нагадують аттичні: перша – на вул. Вірменській, 20. Тут високий криволінійний профіль скоці між обидвома валами заповнений канелюрами. Друга база порталу – неіснуючого будинку С. Шольца, – також нагадує аттичну з йоніками на нижньому валі.

Капітелі колон в елементах порталів найчастіше застосовано доричного ордеру. Капітелі тосканського ордеру є на порталі тильного фасаду палацу Корнякта. Доричне профілювання знаходимо на ордерних елементах порталів на вул. Вірменській, 30; пл. Ринок, 2 (боковий); монастирі бenedиктинок та неіснуючому будинку Піноццеґо. Доричні капітелі з йоніками в четвертному валі під абакою й акантом у шийці застосовано в порталах на пл. Ринок, 9, 4; з розетами в шийці – на пл. Ринок, 28; з йоніками у четвертному валі – на вул. Руській, 10. Капітелі іонічного ордеру використано у порталах на вул. Вірменській, 20 (із сильно розвинутою шийкою, набором профільованих тяг та абакою з волютами); на пл. Ринок, 28 (інтер'єр); пл. Ринок, 6 (галерея) (з йоніками під абакою). Акант, вигнутий у профілі гусака, підтримує абаку “коринфської” капітелі на порталі неіснуючого будинку С. Шольца. Аналогічні капітелі застосовано у порталах на пл. Ринок, 6 та каплиці Трьох Святителів.

П'єдестали колон порталів найчастіше спостерігаємо спрощені: без поділу п'єдесталу на базу, тіло, карниз (у вигляді куба чи паралелепіпеда). Спрощений карниз п'єдесталу застосовано в одному випадку – у порталі тильного фасаду палацу Корнякта. П'єдестали з поділом на тіло, базу, карниз є в порталах на пл. Ринок, 6, 28, каплиці Трьох Святителів (їх тіла декорують маски лева) та на пл. Ринок, 2, 28 (їх тіла декорують діамантові квадрати).

Антаблементи порталів почленовані на: архітрав, фриз, карниз. Членована площина архітрава, гладкий фриз із декором, карниз із використанням трьох частин: підтримуючої (із четвертним валом), нависаючої (із слізником) та завершальної (у більшості випадків – із гусаком). Підтримуюча частина карниза частіше з йоніками (портали на пл. Ринок, 2, 28, 4, вул. Руській, 10, монастирі бenedиктинок, каплиці Трьох Святителів, неіснуючому будинку С. Шольца), рідше – з зубцями (портали на пл. Ринок, 2 (боковий), каплиці Трьох Святителів). Для карнизів порталів усіх ордерів характерним є застосування профілювання карниза іонічного ордеру (переважно без повного переліку профілів підтримуючої частини).

Отже, для архітектурних **ордерів у порталах Львова XVI–XVII ст.** (крім композитного) характерним є застосування таких елементів: 1. П'єдесталів: спрощених (для ордерів, за винятком коринфського ордеру); почленованих (для ордерів, за винятком тосканського ордеру); декорованих (для ордерів, за винятком тосканського ордеру). 2. Баз: тосканських, доричних (для ордерів, за винятком коринфського ордеру); аттичних (для ордерів, за винятком тосканського ордеру). 3. Колон (пілястр): гладких (для ордерів, за винятком іонічного ордеру); канелюрованих (для доричного, іонічного ордерів); рустованих (для тосканського ордеру); декорованих (для доричного, коринфського ордерів). 4. Капітелей: тосканських (для тосканського); доричних (для тосканського і доричного); іонічних (для іонічного); коринфських (для коринфського ордеру). 5. Архітравів: гладких (для тосканського ордеру); дрібно детальованих (крім тосканського ордеру). 6. Фризів: гладких (для тосканського, іонічного ордерів); із тригліфами і метопами (для доричного і тосканського (королівський арсенал) ордерів); орнаментованих (за винятком тосканського ордеру). 7. Карнизів: найчастішим є використання одного типу (фрагмента іонічного карниза із застосуванням неповної підтримуючої частини і декоруванням йоніками). 8. Завершень у вигляді: антаблемента (для всіх ордерів); фронтона, волют (для тосканського і доричного ордерів).

Висновки. У статті розглянуто раніше не досліджуване питання застосування ордерів у порталах споруд Львова XVI–XVII ст. Проаналізовано загальні пропорції, профілювання порталів та їх ордерних елементів. Виявлено, що у ренесансній архітектурі Львова найчастіше у порталах є застосовувалися **доричний** та **тосканський** ордери; **іонічний** та **коринфський** були менш поширеними. Спільними закономірностями для групи порталів є застосування головних класичних поділів (при побудові ордерів у масах). При поділі на дрібніші частини й членування зустрічаються відхилення, які полягають у недотриманні пропорцій і профілювання членувань у порталах

тосканського, доричного, іонічного та коринфського ордерів. Це і є особливостями застосування ордерів у ренесансній архітектурі Львова.

Виявлено, що **пропорції** ордерних елементів порталів по вертикалі не відповідають класичним. Класичних пропорцій побудови повного ордера дотримано лише у порталі палацу Корнякта від вул. Федорова; близькі до класичних пропорції є ще у трьох прикладах. У решти порталів пропорції ордерних елементів (п'єдесталів, колон та антаблементів) змінені. Вертикальні елементи (колони) виконані висотою від 6 до 8, рідше від 10 до 13 діаметрів колон. Пілястри мають стрункіші пропорції (висотою від 9 до 10 ширин нижньої основи пілястри). Колони з круглим перерізом виконані окремо стоячими лише в одному випадку (у порталі палацу Корнякта від вул. Федорова). Але найчастіше вони виступають на 1/2, 3/5, 2/3, 9/10 частин діаметра колон, а пілястри на 1/8–1/4 ширини пілястри.

Встановлено, що у **профілюванні** деталей у більшості випадків використано аттичні та доричні бази; із деякими відхиленнями від профілювання й пропорцій застосовано капітелі від тосканського до коринфського ордерів. Найчастіше використовувалися спрощені п'єдестали порталів: без поділу на базу, тіло, карниз, хоча є випадки їх застосування і з класичним поділом. Антаблементи порталів (іноді розкреповані) почленовано на: архітрав, фриз, карниз. Членована площина архітрава, гладкий фриз із декором, карниз із використанням трьох частин: підтримуючої, нависаючої та завершальної (основний тип карнизів для всіх ордерів – фрагмент карниза іонічного ордера). Поширеними є декоровані йоніками та зубцями підтримуючі частини карнизів, декоровані маньєристичним орнаментом софіти архівольтів, слізники та фризи антаблементів порталів, декоровані рустом, фактурою, розетами та орнаментом вертикальні елементи, архівольти, фризи.

Дотримання основних ордерних членувань, частково пропорцій та наявність профілювання класичних ордерів у порталах (із певними відхиленнями) свідчать про те, що львівська архітектурна школа XVI–XVII ст. успішно використала європейський архітектурний досвід ордерного проектування для створення самобутніх ренесансних пам'яток.

1. *Рисунки порталів неіснуючих будинків С. Шольца з вул. Друкарської та будинку Піноццеґо з вул. Вірменської.* 2. *Креслення порталів будинків з пл. Ринок, 4, 6, вул. Руської, 10 та Королівського арсеналу.* 3. *Обміри усіх, крім зазначених порталів, авторки (1999–2002 рр.).* 4. *Пам'ятники архітектури України. Креслення і фотографії.* – К.: Вид-во Академії арх-ри УРСР, 1954. Табл.30. *Портал будинку Корнякта у Львові. За матеріалами музею арх-ри Академії арх-ри УРСР і обмірами Г. Логвина та П. Юрченко.* 5. *Креслення порталу Казанцевої Т.* 6. *Обміри авторки спільно з Казанцевою Т.* 7. *Обміри порталу з фондів студентських архітектурних обмірів кафедри ПРАК, АРФ Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 1999 р.* 8. *Łozinski Wł. Sztuka Lwowska w XVI i XVII wieku. Architektura i Rzeźba.* – Lwów, 1901. II.12. 9. *О.Чернер ідентифікує портал, як портал будинку “Під Матір'ю Божою” з 1555 р.* 10. *Łozinski Wł. Sztuka... – S. 79, fig.39.* 11. *Пам'ятники архітектури України. Креслення і фотографії.* - К.: Вид-во Академії арх-ри УРСР, 1954. Табл.39.2. *Портал Арсеналу у Львові (1630–1635 рр.). За матеріалами музею арх-ри Академії арх-ри УРСР і обмірами Ю. Нельговського та Д. Яблонського.*